

# СТРІЙ

№3, 2021

дослідження з історії одягу





Стрій – науково-популярний журнал присвячений дослідженням з історії одягу. Журнал розміщує наукові та науково-популярні матеріали з історії одягу та уніформології, дослідження текстилю й аксесуарів цивільного та військового костюму, фалеристики та вексилології. Чільне місце у журналі посідають статті присвячені проблемам практичної реконструкції як окремих предметів та технологій, так і цілісних комплексів одягу та спорядження.

Журнал виходить один раз на рік та розповсюджується в електронному вигляді безкоштовно.

### Історичний стрій

*Олексій Александров, Олександр Лісниченко, Володимир Прокопенко*  
Однострій та спорядження козаків-пластунів другої половини XIX – початку XX ст.  
Частина 1 – Башлик .....3

*Сергій Шаменков*  
Особливості спорядження давньоримських прапорноносців I–II ст. н.е. ....17

*Сергій Шаменков*  
Одяг та спорядження королівських мушкетерів роти «Mousquetaires de la maison militaire du roi de France» періоду правління короля Людовика XIII. Частина 1. ....31

*Сергій Шаменков*  
Герої повісті Тарас Бульба в контексті історичного строю епохи .....49

### Графічна реконструкція

*Сергій Шаменков*  
Портрет-реконструкція Остафія Дашкевича ..72

### Спорядження

*Всеволод Буравченко*  
Кишеньковий сонячний годинник Єжи Осолінського зі Львівського історичного музею – досвід відтворення і використання .....73

*Володимир Прокопенко*  
Про один метод застібання сумочок та лядунок XVII–XVIII ст. ....91

**ISSN 2706-7203** (друкована версія), **ISSN 2706-7211** (електронна версія)

#### Редакційна колегія

*Прокопенко В.М., к.х.н. (Київ)*  
*Адаменко Д.В. (Київ)*  
*Папакін А.Г., к.і.н. (Київ)*  
*Сичевський С.В. (Київ)*  
*Тоїчкін Д.В., к.і.н. (Київ)*  
*Шаменков С.І. (Одеса)*  
*Щибря В.В., к.і.н. (Київ)*

#### Над випуском працювали

Головний редактор –  
*Прокопенко В.М.*  
Редактор – *Папакін А.Г.*  
Технічний редактор та  
дизайн – *Безобчук О.В.*  
Перекладач –  
*Лісниченко О.І.*

#### Зареєстровано Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію:  
КВ № 23861-13701 Р від 19.04.2019

**Адреса:** Україна, 03058, а/с 9,  
Прокопенко Володимир Михайлович  
Сайт: <http://striy.org.ua/>  
E-mail: [email@striy.org.ua](mailto:email@striy.org.ua)

#### Малюнок на обкладинці:

мушкетер «Maison du Roi».  
Малюнок Сергія Шаменкова.

Надруковано у видавничому домі «Гельветика», м. Херсон, вул. Паравозна, 46-а.  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №6244 від 04.10.2018 р. Наклад: 100 прим.

Сергій Шаменков

## Особливості спорядження давньоримських прапороносців I–II ст. н.е.

**Ключові слова:** *Давній Рим, прапороносець, вексиллярій, щит, шкіра хижаків.*

На підставі комплексу письмових і зображувальних джерел досліджено питання зовнішнього вигляду давньоримських прапороносців I–II ст. н.е.. Розглянуто особливості та зовнішній вигляд їх щитів та шкір хижаків, які часто зображені на головах та плечах прапороносців.

Serhii Shamenkov

## Features of the equipment of ancient Roman standard-bearers of the I-II centuries A.D.

**Keywords:** *Ancient Rome, standard-bearer, vexillarius, shield, skin of predators.*

Based on the body of written and pictorial sources, the issue of appearance of ancient Roman standard-bearers of the I-II centuries A.D. is researched. The features and appearance of their shields and skins of predators, which are often depicted on the heads and shoulders of standard-bearers, is reviewed.

**Шаменков Сергій Ігорович**

Уніформолог, дослідник історії костюму, художник-ілюстратор.

**Shamenkov Serhii**

Uniformologist, researcher of the costume history, artist/illustrator.

e-mail: [rogala@striy.org.ua](mailto:rogala@striy.org.ua)



Шкіра хижака, накинута на голову та плечі, зображується на багатьох античних рельєфах, і є не лише яскравим оздобленням, головним убором, але й частиною захисного обладунку. Також до специфічного захисного спорядження прапороносців, окрім відмінного від інших солдатів обладунку, відносять невеликого розміру круглі щити – парми. У цій статті розглянуто категорії римських прапороносців та особливості їхнього захисного спорядження (форми щитів) і декору (шкіри тварин) та з'ясовано, які категорії прапороносців мали ці особливості, та чи завжди вони носили шкіри тварин. У своїй статті Дункан Кембел (Campbell “Animal pelts” 46-49) докладно окреслив сучасний погляд на тему спорядження давньоримських прапороносців. За його спостереженнями, з якими ми цілком погоджуємося, немає жодних чітких свідчень того, що прапороносці використовували шкіри вовків, оскільки всі письмові та зображувальні джерела показують лише шкіру левів (левиць), або, в значно менших випадках, ведмедів. При цьому можемо ще раз акцентувати увагу на тому, що шкіру левів використовували аквіліфери, сігніфери, імагініфери та іноді вексиллярії преторіанських підрозділів (Мал. 3, а, в, г, д, е). Вочевидь, використовувалася шкіра або молодих левів та левиць, або азійських левів з помірною гривовою, несхожою на гриву сучасних африканських левів. Такий висновок можна зробити із численних римських рельєфів, де голови левів показані невеликими і з антропологічними особливостями будови голів сімейства котячих.

Крім левів, на своїх головах і плечах прапороносці могли носити також шкіри ведмедів, про що згадує Вегетій (Вегетий 251). На фрагменті рельєфу з Музею витончених мистецтв у Бостоні, що експонувався у Ліоні (Мал. 1, а) (“Tête de soldat”), за рисами будови голови тварини виразно видно саме антропологічні особливості голови ведмедя. У цьому випадку шкіра вдягнута поверх шолома. Завдяки цьому рельєфу є можливість порівняти левові та ведмежі голови з іншими зображеннями прапороносців на римських рельєфах. На одному з фрагментів колони Траяна, де показано переправу через Дунай, шкіра одного з сігніферів також виразно відрізняється від інших та теж подібна на ведмежу (Мал. 2, г). Що цікаво, і це видно за іншими скульптурними зображеннями, вочевидь, шоломи під шкірами левів

у більшості випадків прапороносцями не використовувалися. Шкіра, на нашу думку, одягалася на якійсь невеликий головний убір, який видно на рельєфах. Нащічників, як і в випадку шолому на рельєфі з бостонського музею, на колоні Траяна не показано, також там немає ременів чи шнурів (Мал. 2, а-д). Таким чином, це не можуть бути шоломи, бо не показано спосіб їхньої фіксації на голові. Цілком логічно припустити, що в даному випадку мався на увазі якийсь головний убір, наприклад, повстяний, як, можливо, на рельєфі із зібрання Лувр-Ленського художнього музею (Мал. 1, и) (“Lens”). У деяких випадках на античних скульптурах прапороносці взагалі показані без шкір та шоломів (Мал. 1, б, г, д). У легіонах та когортах шкіри котячих, вочевидь, зустрічалися зрідка в аквіліферів та сігніферів на рівні зі шкірами ведмедів.

Згідно з античними зображеннями, шкіри левів та ведмедів зрідка використовувалися цілими і довгими; здебільшого вони відрізалися знизу (Мал. 1, е) (“applique”). В деяких випадках показано, що шкіра на шоломі могла бути без морди тварини. Згідно з іншими зображеннями, шкіру не носили цілою: задні лапи та довгий хвіст відрізали, а у деяких випадках шкіра на прапороносцях показана в підрізаному варіанті, не нижчою за середину спини, або навіть ще коротше – підрізану до плечей (Мал. 3, е). Саме в таких варіантах показані шкіри тварин на головах в аквіліфера

---

**Мал. 1.** (а) – Рельєф із зображенням голови прапороносця; (б) – вексиллярії з метоп монумента в Адамклісі (© Cristian Chirita); (в) – надгробок сігніфера Pintaius (за А. Domaszewski); (г) – надгробок аквіліфера Сп. Musius (за А. Domaszewski); (д) – рельєф із зображенням прапороносця преторіанських бенефіціаріїв із лускатим щитом; (е) – фрагмент кістяного рельєфу із зображенням вексиллярія (© Klaus-Peter Simon); (є) – кістяний рельєф прапороносця з Луврської колекції (© LouvreCollections); (ж) – надгробний рельєф із зображенням сігніфера (ауксиллярія?) (за А. Domaszewski); (з) – рельєф із зображенням преторіанського вексиллярія (за С.-Г. Alexandrescu та R. D'Amato); (и) – фрагмент рельєфу, де зображено преторіанців; виразно видно, що під шкірою лева немає шолому, але показано головний убір.



а



б



в



г



д



е



є



ж

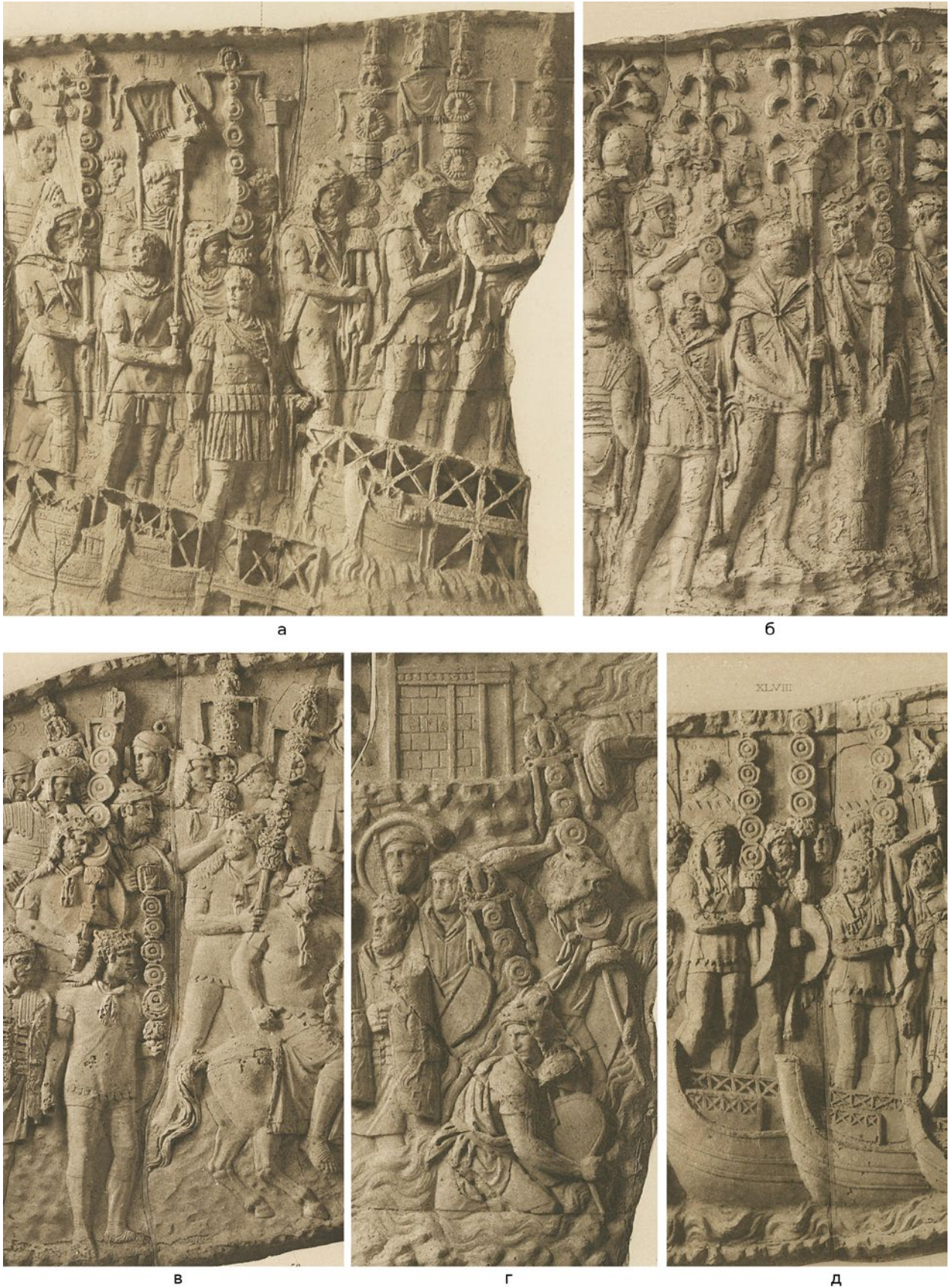


з



и





**Мал. 2.** Фрагменти Колони Траяна (за Conrad Cichorius) (Cichorius 1896): (а) – аркуш VII; (б) – аркуш XVII; (в) – аркуш XVIII; (г) – аркуш XX; (д) – аркуш XXXV.



№3 (2021)



**Мал. 3.** Фрагменти Колони Траяна (за Conrad Cichorius): (а) – аркуш XXXVII (Cichorius 1896); (б) – аркуш XLII (Cichorius 1896); (в) – аркуш LXXVII (Cichorius 1900); (г) – аркуш LXXVIII (Cichorius 1900); (д) – аркуш LXXIX (Cichorius 1900); (е) – аркуш С (Cichorius 1900).





**Мал. 4.** (а) – Сестерцій імператора Гальби (68–69 рр.); (б) – ауреус імператора Адріана (134–138 рр.); (в) – сестерцій імператора Адріана, (г) – сестерцій імператора Адріана (134–138 рр.).

та сiгнiфера на монетi iмператора Адрiана з зображенням прапороносцiв британських легiонiв (Мал. 4, б). На iншiй монетi Адрiана показано сiгнiфера преторiанцiв у короткiй шкурi та плащi, за ним стоiть вексиларiй преторiанської когорти або якогось легiону з непокритою головою (Мал. 4, в). Шкура на цих зображеннях, як i на багатьох iнших, покриває лише голови та плечi. Вкрай рiдко, як ми вже зауважили ранiше, показанi на рельєфах шоломи пiд шкурами в прапороносцiв легiонiв та когорт. Наприклад, шолом є на надгробку

у сiгнiфера Пiнтая (Pintaius, signifer of Cohors V Asturum) з археологiчного музею в Астурiї (Мал. 1, в) (Domaszewski 72; "Roman standard-bearer"). Форма голови тварини зруйнована, тому важко сказати, що за тварина мала на увазi, але маленькi вушка та дрiбне гладке хутро натякають на те, що це скорiше хтось iз сiмейства котячих. Шкура ззаду доходить приблизно до середини спини. Шоломи прапороносцiв у деяких випадках могли мати металеву маску, як це показано на надгробку сiгнiфера Луцiя Фауста (Q. Luccius Faustus) з Майнцу



№3 (2021)



**Мал. 5.** (а) – Преторіанські прапороносці з рельєфу галереї Боргезе; (б) – надгробок сигніфера *Tib. Iulius Pancuius* (© Mike Bishop); (в) – сигніфер з Майнцького рельєфу; (г) – рельєф арки Константина (© David Castor); (д) – рельєф арки Константина.

(Domaszewski 35; “Roman standard-bearer”). На деяких зображеннях аквіліфери та сигніфери легіонів показані просто у шоломах, з наверхів яких звисають кінські хвости – це показано, зокрема, на сестерції імператора Гальби (Мал. 4, а) (“RomanEmp”). У той же час, деякі з легіонних аквіліферів та сигніферів взагалі показані без шкір, у плащах і без шоломів. Так, наприклад, показано сигніфера

з Майнцького рельєфу (Мал. 5, в) (“Kaestrich, Pedestals”) – він не носить шкіру на голові, а використовує звичайний вовняний плащ. Звичайні плащі та непокріті шкірою хижаків голови показані на преторіанських прапороносцях з рельєфу, що зберігається у галереї Боргезе в Римі (Мал. 5, а) (“Roma, galleria”), а також в сигніфера Тіберія Юлія Панкуя (*Tib. Iulius Pancuius*) (Мал. 5, б) (“Neuss Pancuius”).





а



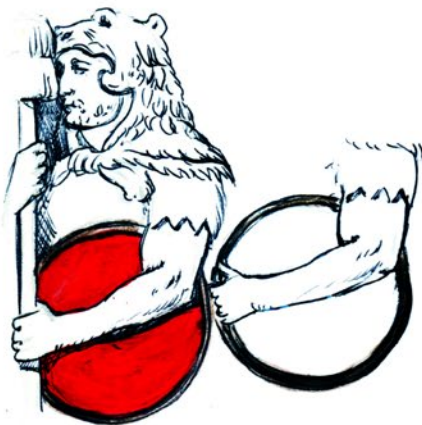
б



в



г



д



**Мал. 6.** (а) – Розфарбований фрагмент колони Траяна; (б) – реконструкція розпису зі зворотної сторони римського щита; розпис по ґрунту–гессо виконано натуральними темперними фарбами на основі сухого пігменту, яйця, вина, поверх розпису нанесено натуральний віск (фото автора); (в, г) – фрагменти Колони Траяна (за Conrad Cichorius) аркуші XXXVIII (Cichorius 1896) та LXXXIII (Cichorius 1900); (д) – промальовки автора можливих варіантів кольорів та розписів на круглих пармах.



### Щити прапороносців

Згідно із зображувальними джерелами, щити мали не всі преторіанські та легіонні прапороносці. Немає щитів на постатях деяких прапороносців з колони Траяна, повністю відсутні щити у прапороносців на метопах із Адамклісі (Мал. 1, б) (“Adamclisi Metope 26”; D’Amato 170), немає їх також у сигніфера та вексиларія преторіанців з постаменту із «Вілли Медічі» (Мал. 1, з) (Alexandrescu 487; D’Amato 171) та на рельєфі з Ефесу (Мал. 1, е). На сестерції Адріана немає щитів в аквіліфера та вексиларія (Мал. 4, в) (“LEU NUMISMATIK”), як немає щитів і в трьох сигніферів з імператорського ауреусу того ж Адріана (Мал. 4, б) (“Lot 281”). Все це каже про те, що щит, вочевидь, не був обов’язковим елементом екіпіровки цих солдатів.

Цікаво виглядає ситуація з формами щитів, які використовували в преторіанських когортах та легіонах. На деяких давньоримських скульптурних пам’ятниках прапороносці показані з невеликими круглими щитами, так званими пармами. Ці солдати ідентифікуються саме з преторіанськими прапороносцями. На деяких із них можна побачити рельєф, що імітує декор-розпис. Так, на пармах преторіанців з колони Траяна можна побачити два види орнаменту, що прикрашає поверхню щита: перший – розділене посередині коло, а другий – виразно показаний лавровий вінок, розташований по колу навколо умбона (Мал. 6 в, г, д). Концентричні кола навколо умбона можуть бути різнокольоровими у кількох варіантах, наприклад так, як на пізнішому за часом надгробку Тіта Флавія Сурілліона (Titus Flavius Surillionus) (“Roman standard-bearer”). Лавровий вінок може бути, як йому і слід, зеленого кольору на білому чи червоному тлі. При аналізі зображень прапороносців з колони Траяна було помічено, що такі круглі парми з декором та без нього дійсно показані переважно у випадках, коли зображено преторіанських прапороносців. На те, що на відповідних фрагментах показані саме преторіанці, звернули увагу Маркус Шмогер (Schmoger 514), Альфред Домашевський (Domaszewski 59), Стефан Цехетнер (Zehetner 177-179). На монеті імператора Адріана (Мал. 4, г) (“Browsing Roman”; “Sestertius with bust”) показано сигніфера преторіанців з невеликою пармою, за ним стоять вексиларій легіону зі звичайним скутумом, за яким

стоїть ще один сигніфер з маленькою пармою. Виходячи з цього, можна зробити обережний висновок, що круглі парми використовувалися в першу чергу саме сигніферами-преторіанціями. У той же час, значно рідше вони могли бути і у легіонних прапороносців. Наприклад, такі круглі парми без малюнків на них зафіксовані лише у трьох фігур сигніферів з рельєфу колони Траяна (Мал. 3, а, б), як припускають, першого легіону Мінерви (Legio I Minerva) (Breeze 140). Важко сказати, наскільки це було поширена практика – можливо, ці круглі щити були ознакою саме цього легіону.

Ще одне цікаве зображення міститься на круглому щиті прапороносця преторіанських бенефіціаріїв з рельєфу I ст. н.е. із зібрання Ватиканських музеїв (Мал. 1, д) (“Cancellaria-Relief-Fries”). Зображення на щиті нагадує луску чи листя, що розходить від центру. Стилистично подібний декор міститься на групі вотивних теракотових щитів елліністичного періоду з гробниць в Еритреї, що датуються 310–240-ми рр. до н.е. (із зібрання Музею витончених мистецтв у Бостоні). Всередині цих щитів зображено умбони або малюнки у вигляді горгони Медузи. Тло щита пофарбовано в пурпурно-червоний колір із синіми або сірими лусочками, що розходяться від голови Медузи. Враховуючи те, що римляни багато чого перейняли з елліністичного мистецтва, цілком логічно використати для реконструкції римського щита саме таку кольорову гамму.

Вкрай мало інформації про те, як фарбувалися парми з тильного боку – це показано лише на одному з фрагментів тильної частини парми у преторіанця-сигніфера з колони Траяна (Мал. 6, а). На залишках круглого щита по його краю видно орнаментику у вигляді хвилястих ліній та кола. Крім цього, за описом Веґеція нам відомо, що на тильному боці щита кожного воїна (вочевидь, і в прапороносців) був напис з ім’ям та назвою підрозділу (Веґецій 251). Враховуючи те, що на пам’ятках I ст. н.е. щити з тильної частини пофарбовані у синій чи червоний кольори, можна припустити, що і щити прапороносців мали подібні кольори. Найближчий до нашого часу та загальновідомий скутум з Дура-Европосу взагалі непофарбований з тилу, а один з овальних щитів звідти ж має синє тло та білий орнамент.



Незважаючи на те, що круглі парми без жодного зображення на них зафіксовані у легіонних сігніферів лише двічі на колонні Траяна (Мал. 3, б), саме круглі парми широко використовуються як художниками, так і реконструкторами, без різниці для яких підрозділів. Деякі автори, як наприклад Стефан Дандо-Коллінз, ігноруючи історичні джерела, пропонують різноманітні та далекі від дійсності фантастичні варіанти розписів щитів (Дандо-Коллінз 67, кольорова вставка). Круглі парми не виключення, їх чомусь також було обрано для різних експериментів. На них сучасні художники та реконструктори полюбують зображувати різноманітні фігури та сюжети за мотивами емблем-дігм: крила, написи з назвою легіону та когорти (в табулах ансатах чи без них), а також сюжети за участю богів, богинь, зодіакальних легіонних символів тощо. Подібна творчість не має під собою історично достовірних прототипів для періоду, що ми розглядаємо (I–II ст.), оскільки все, що нам відомо з сюжетів розписів на пармах – це розпис трьох щитів преторіанців, описаних вище, де немає нічого подібного, а круглі парми легіонних прапороносців взагалі не містять жодного зображення. Така сюжетна лінія відома нам лише за зразками щитів з Дура-Европосу, які датуються початком-серединою III ст. н.е., тобто відстають у часі від I–II ст. на 100–150 чи більше років. Зображення з атрибутикою Юпітера на щитах прапороносців відомі лише на овалному щиті, до розгляду якого ми зараз і перейдемо.

### Щити на зображеннях прапороносців легіонів

Як уже було зазначено вище, у двох сігніферів, ймовірно, з 1-го легіону Мінерви, показані круглі парми без розписів (Мал. 3, б), але з огляду на інші джерела це виглядає як виключення. Відомі нам надгробки та рельєфи показують прапороносців не з круглими пармами, а зі щитами інших форм. На фрагменті колони Траяна, де показано переправу через річку, в легіонних сігніферів зображені овальні щити (Мал. 2, г). На монеті імператора Адріана з зображенням прапороносців британських легіонів у сігніфера показано чотирикутний skutum (Мал. 4, в) (“LEU NUMISMATIK”). Такий само skutum та овальний чи шестикутний щит показані в сігніферів та аквіліфера

на сестерції імператора Гальби (Мал. 4, а). В книзі Альфреда Домашевського наведено промальовку зображення сігніфера (ауксілярія?) з надгробного рельєфу з Ragusavecchia (Мал. 1, ж) (Domaszewski 74), який у лівій руці тримає овальний щит. На надгробку сігніфера Луція Фауста (Q. Luccius Faustus) з Майнцу показано овальний щит. На колонні Траяна на одному фрагменті (Мал. 3, г) показано вексиларія з овальним щитом. На надгробку Гнея Мусія (Gn. Musius), аквіліфера XIV легіону Геміна в якості декору-розпису щита виразно показана атрибутика Юпітера: веретено, блискавки, табула ансата з чистим полем (Мал. 1, г) (Domaszewski 29; “Tombstone of Gnaeus Musius”). Принагідно зауважимо, що на жодному відомому нам римському щиті: круглій пармі, шестикутному, чи овалному щиті, як і на жодному з відомих скульптурних зображень чотирикутних skutumів, всередині табули ансати, якщо вона зображена на лицевій поверхні, не міститься напису приналежності до якогось легіону – це сучасні вигадки-інтерпретації.

Розпис лицьової частини круглого щита в прапороносців легіонів найчастіше міг бути простим, в один колір, без будь-яких малюнків, як це видно на деяких щитах з колони Траяна. Як виглядав розпис овалного щита, можна побачити на прикладі надгробку аквіліфера Гнея Мусія (Gn. Musius) (Мал. 1, г). Також логічно припустити, що існували пофарбовані в один колір, необтяжені розписами варіанти. Те, як могла бути пофарбована тильна частина овалного щита, можна побачити знов-таки на фрагменті з колони Траяна, де одразу на трьох овальних щитах піхотинців показаний орнамент (Мал. 6, а) (“Romans to paint Trajan’s Column”). Із згаданим фрагментом пощастило ще й тим, що у 1970-х роках італійський археолог та мистецтвознавець Рануччіо Б’янкі саме з цим фрагментом здійснив спробу реконструкції кольору за аналізом залишків фарби. В результаті ми знаємо, що тильну частину овальних щитів було пофарбовано в різні відтінки червоного, з орнаментом по краю у вигляді хвиль білого кольору (Мал. 6, б).

**Мал. 7.** Реконструкція вексиларія Тірської вексиларії Військ Нижньої Мезії доби імператорів Траяна–Адріана (кінець I – початок II ст. н.е.).







**Мал. 8.** Шолом з чеканною мідною маскою і кінським хвостом, прикріпленим до навершя.

### Що носили на голові вексиллярії в легіонах?

Ще цікавішою, протилежною від усталених уявлень, виглядає ситуація з головними уборами у вексилляріїв. Нагадаємо – вексиллярії були прапорноносцями, які носили прапор-вексиллу окремих виділених загонів від одного чи кількох легіонів кількістю від кількох центурій до когорти (Campbell “Who were Hyginus” 54-57). Вексилла – прямокутний лляний прапорець переважно червоного кольору з зображенням богині Вікторії – Перемоги, або з аббревіатурою – короткою назвою підрозділу чи легіону. Достовірних джерел на те, щоби на поверхню вексилли наносили якісь інші зображення у вигляді інших богів чи легіонних зодіакальних символів, немає. Вексилла носилася на списі, а в деяких випадках у якості навершя ставили римського орла або скульптурне зображення богині перемоги. Наприклад, орла можна побачити на вексиллі однієї з метоп монумента Адамклісі (Мал. 1, б), на одному з рельєфів арки Константина, взятого зі споруди часів імператора Траяна (Мал. 5, г) (“Marcus Aurelius”), а пізніше – також на монетах наступних імператорів:

Траяна Деція (р.п. 249–251), Еміліана (р.п. 253) та Філіппа I Араба (р.п. 244–249).

Аналіз давньоримських зображень вексилляріїв легіонів та когорт показав, що більшість постатей показана на них у шоломах або з непокритою головою, без хутра тварин на голові.

Наведемо приклади зображень, де показані вексиллярії в шоломах та без натяку на шкіру тварин. Так, на монеті імператора Адріана з зображенням прапорноносців британських легіонів вексиллярій показаний у шоломі, який зверху прикрашений кінським хвостом (Мал. 4, в) (“LEU NUMISMATIK”). На кістяному рельєфі з Ефесу, де зображено імператора Траяна з військом, вексиллярій також носить шолом (Мал. 1, е) (“EfesMuseumElfenbein2”). На тих рельєфах арки Константина, що були вмонтовані з пам’ятників часів Траяна, зображено вексилляріїв у шоломах, з нашоломними фігурами з рослинним мотивом, або з плюмажем з пір’я (Мал. 5, д) (“ArcoCostRilMAurS3-4”). На колоні Траяна на одному фрагменті (Мал. 3, г) показано вексиллярія в шоломі та з овальним щитом.

На метопах монументу в Адамклісі всі вексиллярії показані з непокритими головами, без шоломів чи хутра тварин на голові (Мал. 1, б). В багатьох випадках на колоні Траяна вексиллярії взагалі, як преторіанців, так і легіонів та когорт, показані без шоломів та шкір тварин.

## Висновки

Аналіз зображень приводить до таких висновків. Аквиліфери преторіанців зображуються в іконографічних джерелах у шкурах левів, сігніфери преторіанців – у шкірах левів без шоломів під шкірами. Вексиллярії преторіанців зображуються як у шкірах, так і без них, без шоломів під шкірами, або з непокритою головою. Аквиліфери та носії знаків легіонів зображуються як у левових шкірах, так і без них з непокритою головою, сігніфери легіонів та когорт зображуються у левових та ведмежих шкірах, з шоломами чи без, або без головних уборів. Сама шкіра з хутром могла бути короткою до плечей, або по пояс; задня частина шкір, задні лапи та

хвости шкір прапороносців у більшості випадків, вочевидь, відрізувалися. Вексиллярії легіонів і когорт зображуються без шкір на голові, в шоломах, іноді прикрашених кінськими хвостами, або без будь-яких головних уборів – з непокритою головою (Мал. 7, 8).

У тих прапороносців преторіанців, хто був озброєний щитами, вони мали форму кола, або повторювали форму легіонерського скутума. Щити мали розписи у вигляді поділеного кола, лаврового вінка або голови горгони Медузи з сірими чи синіми лусочками навколо, на пурпурному тлі щита. У прапороносців легіонів та когорт в переважній більшості випадків зафіксовані овальні щити. Лише на кількох посталях на колоні Траяна у прапороносців показані круглі парми без жодних малюнків на них. Вочевидь, тло щита фарбувалося просто в один колір. Із аналізу джерел стає зрозумілим, що парми в легіонах і когортах використовувалися вкрай рідко, без зображень, натомість переважали саме овальні щити, на яких могли наноситися різні зображення.

## Бібліографія

- “Adamclisi Metope 26.” *Wikimedia Commons*, 30 July 2008, commons.wikimedia.org/wiki/File:AdamclisiMetope26.jpg. Accessed 1 July 2021.
- Alexandrescu, Cristina-Georgeta. “Identifying finds of Roman standards: Tops for vexillum and composite standards.” *Identități culturale locale și regionale în context european: studii de arheologie și antropologie istorică: in memoriam Alexandri V. Matei*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 2010, p. 479-488.
- “applique – Louvre Collections.” *Louvre site des collections*, 16 January 2020, collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010255450. Accessed 1 July 2021.
- “ArcoCostRilMAurS3-4.” *Wikimedia Commons*, 28 August 2017, commons.wikimedia.org/wiki/File:ArcoCostRilMAurS3-4.jpg. Accessed 1 July 2021.
- Breeze, David J. “The flag of legion II Augusta on the Bridgeness distance slab.” *The Society of Antiquaries of Scotland*, vol. 119, 1989, p. 133-142.
- “Browsing Roman Imperial Coins of Hadrian.” *Ancient Coins Roman, Greek, Byzantine and Celtic Numismatic Reference for Attribution and Values*. www.wildwinds.com/coins/ric/hadrian/i.html. Accessed 1 July 2021.
- Campbell, DuncanB. “Animal pelts in the Roman army – How to dress a standard-bearer.” *Ancient Warfare*, XII.3, 2018, p. 46-49.
- Campbell, DuncanB. “Who were Hyginus’ Vexillarii?” *Ancient Warfare*, XI. 5, 2018, p. 54-57.
- “Cancelleria-Relief-Fries A.” *Wikimedia Commons*, 21 November 2018, commons.wikimedia.org/wiki/File:Cancelleria-Relief-Fries\_A.jpg. Accessed 1 July 2021.
- Cichorius, Conrad. *Die Reliefs der Traianssäule*. Berlin: G. Reimer, 1896.



- Cichorius, Conrad. *Die Reliefs der Traianssäule*. Berlin: G. Reimer, 1900.
- D'Amato, Raffaele. *Arms and Armour of the Imperial Roman Soldier: From Marius to Commodus, 112 BC–AD 192*. London: Greenhill Books, 2009.
- Domaszewski, Alfred. *Die Fahnen im romischen Heere*. Wien, 1885.
- “EfesMuseumElfenbein2.” *Wikimedia Commons*, 15. September 1991, commons.wikimedia.org/wiki/File:EfesMuseumElfenbein2.jpg. Accessed 1 July 2021.
- “Kaestrich, Pedestals, A2: Marching soldiers.” *Livius*, www.livius.org/pictures/germany/mainz-mogontiacum/mainz-kaestrich/kaestrich-pedestals-a2-marching-soldiers/. Accessed 1 July 2021.
- “Lens (Pas-de-Calais) – Musée du Louvre-Lens.” *Flickr*, 17 March 2016, www.flickr.com/photos/morio60/27851842664/in/album-72157670275914500/. Accessed 1 July 2021.
- “LEU NUMISMATIK ZURICH – INFORMATION.” *Collectors Universe*, 30 July 2017, forums.collectors.com/discussion/984792/leu-numismatik-zurich-information. Accessed 1 July 2021.
- “Lot 281. Hadrian augustus, 117 – 138.” *Sixbid*, www.sixbid.com/sales/numismatica-ars-classica-zurich/6447/the-roman-empire/5364977/hadrian-augustus-117-138. Accessed 1 July 2021.
- “Marcus Aurelius relief, Liberalitas, Clementia.” *Wikimedia Commons*, 10 October 2020, commons.wikimedia.org/wiki/File:Marcus\_Aurelius\_relief,\_Liberalitas,\_Clementia.jpg. Accessed 1 July 2021.
- “Neuss Pancuius. Tombstone of the auxiliary standard bearer...” *Flickr*, www.flickr.com/photos/thearmaturapress/6869202573/. Accessed 1 July 2021.
- “Roma, galleria borghese, portico, frammenti del grande fregio traiano.” *Wikimedia Commons*, 2 February 2019 Thumbnail for version as of 20:08, 2 February 2019, commons.wikimedia.org/wiki/File:Roma,\_galleria\_borghese,\_portico,\_frammenti\_del\_grande\_fregio\_traiano,\_01\_adlocutio.jpg. Accessed 1 July 2021.
- “Roman Emp., Galba, Sestertius ca. Dec 68.” *iCollector.com*, www.icollector.com/Roman-Emp-Galba-Sestertius-ca-Dec-68\_i8604490. Accessed 1 July 2021.
- “Roman standard-bearer tombstones.” *Ancient Warfare*, 25 May 2017, www.karwansaraypublishers.com/awblog/roman-standard-bearer-tombstones/. Accessed 1 July 2021.
- “Romans to paint Trajan’s Column – with light!” *Roman Times*, 26 February 2010, ancienttimes.blogspot.com/2010/02/romans-to-paint-trajans-column-with.html. Accessed 1 July 2021.
- “Tête de soldat MBALyon 2018.” *Wikimedia Commons*, 3 January 2019, commons.wikimedia.org/wiki/File:Tête\_de\_soldat\_MBALyon\_2018.jpg. Accessed 1 July 2021.
- “Tombstone of Gnaeus Musius, standard bearer of Legio XIV Gemina, 1st century AD, Landesmuseum, Mainz.” *Wikimedia Commons*, 5 September 2013, commons.wikimedia.org/wiki/File:Tombstone\_of\_Gnaeus\_Musius,\_standard\_bearer\_of\_Legio\_XIV\_Gemina,\_1st\_century\_AD,\_Landesmuseum,\_Mainz\_(9682968874).jpg. Accessed 1 July 2021.
- Schmoger, E.V.M. “TheRomanvexillum.” *Proceedings of the XX International Congress of Vexillology*, Stockholm, 2003, p. 511-542.
- “Sestertius with bust of Hadrian.” *Flickr*, www.flickr.com/photos/malchev/28371970973/. Accessed 1 July 2021.
- Zehetner, Stefan. *Der Signifer. Stellung und Aufgaben in der Kaiserzeitlichen Armee Wien*, Angestrebter akademischer Grad Magister der Philosophie, Wien, 2009, www.academia.edu/1869322/Der\_Signifer.
- Вегечий, Ренат Ф. “Краткое изложение военного дела.” *Вестник древней истории*, 1 (10), 1940, с. 231–293.
- Дандо-Коллинз, С. *Легионы Рима. Полная история всех легионов Римской Империи*. Москва: Центрполиграф, 2015.